

КАЗИМІР МАШЫНСКІ

Навуковая дзейнасць выдатнага польскага вучонага Казіміра Машынскага – прыкметная з’ява не толькі ў айчынным ці наогул славянскім народазнаўстве, але нават у кантэксце ўсёй сусветнай навукі. Аўтарытэт яго быў шырока прызнаны ў розных краінах. Машынскі з’яўляўся правадзейным акадэмікам Польскай Акадэміі навук, кіраўніком яе этнаграфічнай камісіі, прэзідэнтам Міжнароднага інстытута антрапалогіі ў Парыжы, Венгерскага этнаграфічнага таварыства, членам-карэспандэнтам Славянскага інстытута ў Празе, навуковага Угра-фінскага таварыства ў Хельсінкі, дзейным членам Украінскага навуковага таварыства імя Т. Шаўчэнкі. Манументальныя працы К. Машынскага “Народная культура славян”, “Чалавек” і іншыя па ахопу матэрыялу мала знойдуць сабе роўных. Дзесяткі, сотні народаў, этнічных груп траплялі ў кола зацікаўленасці вучонага, рабіліся прадметам яго даследаванняў. І сярод іх – што асабліва прыцягвае сёння нашу ўвагу да постаці К. Машынскага – вывучэнне побыту і культуры беларускага народа, у прыватнасці, палескага насельніцтва, якое ён адкрываў перад сабою і ўсім адукаваным светам.

5 сакавіка 1887 года ў Варшаве, у сям’і паштовага чыноўніка Аляксандра-Бернарда Машынскага і настаўніцы нямецкай і французскай моваў Клары-Эміліі-Берты (родам з Негрынгаў) нарадзіўся сын, якога нараклі адразу некалькімі імёнамі: Казімір-Тэафіл-Францішак. Дзяцінства яго, бадай, нічым асаблівым не вызначалася, але менавіта ў бацькоўскім доме пачала фарміравацца ў хлопчыка цікавасць да прыроды, да краязнаўства, да простага народа, якую ён пранёс праз усё жыццё.

Першай яго друкаванай працай стала публікацыя “Некалькі слоў да моладзі ў справе прыродазнаўчай экскурсіі на наступны год”, змешчаная ў 1905 г. у часопісе “Wszecławiat i Przyroda”. У ёй аўтар заклікаў маладых людзей да правядзення мясцовых даследаванняў. Пасля заканчэння рэальнай гімназіі ў Варшаве, дзякуючы прыватнай стыпендыі, Машынскі атрымлівае магчымасць працягваць адукацыю за граніцай, у Швейцарыі – спачатку ў Бёрнскім (1906-1907), а потым у Фрыбургскім (1908-1909) універсітэтах, дзе вывучае біялогію і агульную фізіялогію. На змену прыродазнаўству і медыцыне прыйшло захапленне мастацтвам і мастацкай літаратурай, а таксама народнай культурай, на падставе якой ён задумаў адраджэньне вобраз старажытнай славяншчыны. Юначая пара была для Машынскага перыядам нястомных пошукаў свайго прызначэння. У 1910 г., пакінуўшы універсітэт, Машынскі пераязджае ў Кракаў і здае конкурсны экзамен у Акадэмію мастацтваў. Трапіўшы на курс выдатнага мастака Юзэфа Мехофера, Машынскі правучыўся ўсяго толькі другі семестр. “Маладая Польшча” - перыяд у гісторыі польскай літаратуры і мастацтва (1890-1918), пазначаны неарамантычнымі тэндэнцыямі – перажывала апагей свайго росквіту. Адраджэнне нацыянальнага рамантызму, абнаўленне ўсіх галін мастацтва і

літаратуры абудзілі творчыя пачуцці ў Машынскім, які сам пачынае спрабаваць сілы ў паэзіі. Вялікую цікавасць выклікаў у яго таксама багаты і шматфарбны фальклор кракаўскіх вёсак. Штудзіруе будучы вучоны даследаванні пра мінулае польскай і славянскай культур. Вярнуўшыся ў Варшаву, вырашае ўсур'ез заняцца этнаграфічнымі даследаваннямі, спалучаючы з працаю вясковага настаўніка.

Аднак яго намерам усур'ез вывучаць край не суджана было здзейсніцца. Варшаўскі акружны адзел асветы ў 1911 г. прысудзіў Машынскаму адпаведную кваліфікацыю, але прашэнне аб пасадзе адхіліў. Забяспечыць сувязь з народамі і яго культураю магчыма было хіба толькі ўладкаваўшыся прыватным настаўнікам. Пачынаючы з гэтага года, Машынскі працуе ў маёнтках розных гаспадароў на Украіне, у Польшчы, на Жмудзі. Назіранні за народным жыццём склалі аснову артыкулаў, якія ў 1911-1912 гг. змяшчалі такія часопісы, як “Ziemia”, дзе спачатку ён выступаў пад псеўданімам Рускі, і “Materjały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne”.

У 1912 г. падчас знаходжання ў Белацаркоўскім павеце непадалёку ад Кіева Казімір Машынскі пазнаёміўся з упраўляючым маёнтка Стэфаніна Чаславам Пяткевічам. Асабістая сустрэча маладога настаўніка з выдатным знаўцам народнага жыцця на Палессі адыграла вялікую ролю ў лёсе абодвух людзей. Дзейнасць маладзейшага з іх аказалася скіраваная ў надзейнае рэчышча і завяршылася яго сусветнай славаю. Лёс старэйшага на схіле жыцця таксама атрымаў нечаканы паварот. Калі б не тая сустрэча і не наступныя кантакты і ўзаемадапамога, Ч. Пяткевіч да смерці застаўся б упраўляючым маёнткам ці звычайным чыноўнікам, а яго каштоўнейшыя веды памерлі б разам з ім, так і не знайшоўшы выхаду ў свет. Аднак на старасці год яму не без дапамогі Машынскага суджана было са службы неацэнную службу ў навуцы і заняць трывалася месца ў яе гісторыі. “Пан Пяткевіч жыў у Стэфаніне, і акалічнасці дазволілі мне часта кантактаваць з ім, - пісаў пазней К. Машынскі. – Даўся я тады яму добра ў знакі назойлівым выпытаннем пра рэчы з галін народнай польскай культуры. Пад уплывам яго гутарак я пажадаў бліжэй пазнаёміцца з Палессем.” Ураджэнец палескага краю, Ч. Пяткевіч пражыў там шмат год, з дзяцінства меў добры кантакт з народамі. Ён ахвотна пераказваў перспектыўнаму пачаткоўцу вядомыя факты і нават па яго просьбе напісаў каля 2 аркушаў этнаграфічных нататкаў. Машынскі адзначыў гэта яшчэ ў сваёй першай кнізе “З Украіны”: “Пану Чэславу Пяткевічу за ласкавае прадастаўленне мне шматлікіх звестак пра беларускі люд з аколів Рэчыцы і Мазыра, а таксама за ахвотную дапамогу пры збіранні этнаграфічных нататкаў на Украіне, выказваю тут сардэчную і гарачую падзяку”. Пра дапамогу Пяткевіча Машынскі гаварыў і ў наступных сваіх публікацыях. Найбольш кампетэнтнага, дасведчанага знаўцу Палесся, чым Пяткевіч, цяжка нават уявіць. Пад уплывам старэйшага таварыша малады настаўнік усур'ез загараецца ідэяй самому блізка спазнаць малавядомы край. Перагаворы з Польскім краязнаўчым таварыствам закончыліся паспяхова. Задума К. Машынскага адносна доўгатэрміновай

этнаграфічнай экспедыцыі ў найбольш глухія куткі была сустрэта прыхільна, і неўзабаве энтузіяст атрымаў неабходныя сродкі з касы Мяноўскага ў Варшаве і ўжо ў чэрвені 1914 г. выправіўся ў дарогу.

Пачаць Машынскі вырашыў з Мазырскага павета. Не толькі расказанае Пяткевічам вабіла сюды. Успаміналася таксама цікавае грунтоўнае даследаванне ўраджэнкі гэтых мясцін Эмы Яленскай (Дмахоўскай) “Вёска Камаровічы Мазырскага павета”. Экспедыцыя пачалася вельмі ўдала. “Ахоўная грамата”, што заўсёды знаходзілася пры Машынскім, дазваляла пазбягаць непаразуменняў, падазронасці і недаверу да незнаёмага чалавека. Вёска Дарашэвічы, што раскінулася па-над Прыпяццю, як нельга лепш спраўджвала спадзяванні. Пешшу і конна наведваўся Машынскі ў суседнія вёскі, у Дзякавічы ля Князь-возера, меў намер пасля вывучэння гэтай мясцовасці плысці на пагранічча Мазырскага і Бабруйскага паветаў.

Але нечакана ўсе задумы былі спынены палітычнымі падзеямі – у жніўні пачалася першая сусветная вайна. На другі дзень пасля яе абвешчэння да Машынскага з’явіліся жандары і, рэвізаваўшы ўсе яго рэчы, загадалі пад пагрозаю арышту пакінуць наваколле. Па вёсках пра яго пайшлі самыя недарэчныя чуткі, пры якіх на збіральніцкі плён разлічваць ужо стала немагчыма. Давялося вярнуцца ў Варшаву са стосам незапоўненых бланкетаў, з некранутымі ў большасці фатаграфічнымі клішэ. Стацыянарнае вывучэнне Машынскім Усходняга Палесся было спынена канчаткова.

Пасля раптоўнага завяршэння экспедыцыі К. Машынскі некаторы час працягваў прыватнае настаўніцтва, штудзіруючы па начах працы па этнаграфіі, філасофіі і іншых галінах. Але ў 1917 г. ён пакінуў сваю працу і вярнуўся ў Варшаву, каб грунтоўна заняцца падрыхтоўкаю кнігі “Усходняе Палессе”. Атрымаў яе падказваліся Машынскаму сабранымі за паўтара месяца на абследаванай тэрыторыі каштоўнымі матэрыяламі. Паралельна выпявалі і рэалізоўваліся задумы артыкулаў на падставе палескіх знаходак. Аднак вайна не давала магчымасці заняцца тым, што мусіла ў будучым стаць справаю жыцця, і дыктавала сваё. Машынскі ўступіў на кароткі час у шэрагі польскіх вайскоўцаў. Удзельнічаў ён у ваенных падзеях, служачы ў 3-м кавалерыйскім палку, і нават быў узнагароджаны Крыжом мужных. Затым давялося папрацаваць кіраўніком-выхавацелем у інтэрнаце, сакратаром Галоўнай школы сельскай гаспадаркі. І толькі пад канец 1922 г. Машынскі атрымаў пасаду старшага асістэнта, а амаль праз 3 гады і кіраўніка аддзела славянскай этналогіі ў Антрапалагічным інстытуце Варшаўскага навуковага таварыства. На працягу гэтых год ён пачаў праводзіць першыя на славянскіх землях сістэматычныя рэгіянальныя даследаванні па народнай матэрыяльнай культуры на тэрыторыі ўсёй Польшчы ў яе тагачасных палітычных межах, у тым ліку ахопліваючы Заходнюю Беларусь і Заходнюю Украіну. У 1925 г. Машынскаму была прапанавана пасада намесніка прафесара і кіраўніка першай у Польшчы і славянскім свеце кафедры этнаграфіі славян пры славянскім інстытуце Акадэміі навук у Кракаве. К. Машынскі пачынае выкладаць этнаграфію славян і надвалжанскіх фінаў, арганізоўвае кафедру, камплектуе бібліятэку.

Выхаду манаграфіі “Усходняе Палессе” (1928) – першай саліднай працы Казіміра Машынскага – папярэднічаў цэлы шэраг артыкулаў, напісаных вучоным на беларускім матэрыяле. У іх закраналіся розныя бакі народазнаўства, што сведчыла пра высокую эрудыцыю таленавітага даследчыка. Так, напрыклад, у самым першым вопыце даследавання беларусаў Машынскі абраў лінгвістычны аспект, надрукаваўшы працу “Нататкі пра славянскую тапаграфічную і фізіяграфічную тэрміналогію, заснаваныя пераважна на беларуска-палескім матэрыяле” (Archiwum nauk antropologicznych. Towarzystwo naukowe Warszawskie. Lwów-Warszawa. 1921. T. 1, N 5.). На працягу 1925 г. у ліку іншых яго матэрыялаў беларуская тэма прагучала ў артыкулах “Пра народную культуру паўднёва-сярэдняга Палесся”, што прысвечаны, у асноўным, сялянскаму будаўніцтву загарынскага Палесся; “Выпальванне цаліны”, у якім расказваецца пра апрацоўку палешукамі лясной зямлі; “Навагрудчына ў этнаграфічных адносінах”. (Часопіс “Ziemia”. 1925. S. 120-131, 132-133, 181-187).

Беларускае Палессе стала сапраўдным адкрыццём для Машынскага. У прадмове да сваёй манаграфіі ён, у прыватнасці, пісаў: “Ведаючы ўсю Польшчу, магу, аднак сцвярджаць, што нідзе ў нашай рэспубліцы не знойдзецца закутка, які б столькаму вучыў этнографа ці этнолага, як Палессе”. Машынскі добра разумеў, што адных толькі яго занатовак для асвятлення ўсяго рэгіёна было б недастаткова. Дзеля большай паўнаты ахопу ён уключае ўсе паведамленні Часлава Пяткевіча, сабраныя тым у Рэчыцкім павеце і перададзеныя (пераказаныя) яшчэ ў 1912 г. Машынскаму. Прычым усе яны напярэдадні выдання былі па просьбе Машынскага перагледжаны і адкарэктываваны Пяткевічам. Кожная запазычаная звестка памечана аўтарам. “Гісторыя беларускай этнаграфіі не ведае такіх добрасумленных і дакладна зробленых у той перыяд публікацый, якія датычаць беларускай народнай культуры, чым адзначаная...- пісаў Мар’ян Пецюкевіч.- Пад час мясцовых даследаванняў, а таксама выкарыстоўваючы звесткі пра народную культуру палешукоў ад Часлава Пяткевіча, аўтар стараўся не прапусіць нават дробнай дэталі, не абыйсці ніводнага коласа з этнаграфічнай нівы Палесся”. На гэты раз Казімір Машынскі сваю падзяку настаўніку выказаў прысвячэннем яму ўсёй працы: “Дарагому і паважанаму другу”.

Ва ўступе да манаграфіі “Усходняе Палессе” Машынскі падаў фізіяграфічную карціну гэтага краю, расказаў пра яго рэкі і азёры, балоты і пусткі, лясы, лугі і палі. Тут жа ім прадстаўлены і разнастайны жывёльны свет. Асноўны корпус манаграфіі падзяляецца на дзве часткі. Першая з іх прысвечана матэрыяльнай культуры палешукоў, якую даследчык разгортвае на даволі шырокім фоне. У ліку розных яе аспектаў напачатку ставіцца спрадвечны клопат палешука, скіраваны на тое, каб выжыць у цяжкіх прыродных умовах. У спецыяльных параграфавых расказваецца пра збор дзікіх пладоў, пра спосабы палявання на разнастайных птушак, на дробных і буйных жывёл, пра розныя прылады ў рабалоўнай справе, у бортніцтве. Разгледжаны розныя моманты хатняй гаспадаркі: пастухоўства, утрыманне жывёлы, земляробства, агародніцтва, сававодства. Асобныя раздзелы

прысвечаны народнай кухні – прыгатаванню шматлікіх страў, а таксама – усім вядомым у гэтым краі рамёствам, звязаным з шыццём адзення, з будаўніцтвам, і многае іншае. Увагай аўтара не былі абыдзены таксама палескія дарогі – артэрыі сувязі між мясцовымі жыхарамі.

Другая частка манаграфіі цалкам прысвечана духоўнай і грамадскай культуры. Не маючы вялікага фактычнага матэрыялу, раскрыць гэтую шырокую тэму ва ўсёй яе шматграннасці немагчыма. Машынскі досыць упэўнена аперыруе матэрыялам, не патанаючы ў ім, а знаходзячы яму самае адпаведнае размеркаванне. Шырокі спектр паняцця “духоўная культура” аўтар пачынае з раздзела “Веды і вера”. У адным з яго параграфу аўтар знаёміць са звыш як 50 сродкамі лячэння (у асноўным расліннымі), якімі ратаваўся паляшук ад самых розных захворванняў. Назвы раслін падаюцца як на мясцовай гаворцы, так і па-лацінску. Са слоў сялян збіральнік паведамляе, ад якіх хвароб прымяняецца тая ці іншая расліна і спосаб яе выкарыстання.

Чарадзеяства распаўсюджвалася не толькі на хваробы, яно знаходзіла прымяненне пры самых розных абставінах жыцця. Азнямленне з усімі магчымымі праявамі чарадзеяства дазволіла даследчыку ўбачыць некалькі асноўных груп, сярод якіх выдзяляюцца шкодныя чары (урокі, намаўленні, завіткі, заломы); карысныя чары, як, напрыклад, тыя ж замовы ад хвароб, розныя дзеянні, якія нібыта павінны выклікаць дождж (напрыклад, сыплюць мак у студню), замаўленні рою, згубленай у лесе жывёлы або замаўленне пажару: “Святы Кузьма, святы Барам(?), пакрый туманом, дробным дажджом і еты агонь свечкаю дапалі!” Вылучаюцца таксама чары любоўныя (дзеля прывароту рэкамендаваўся адвар кары бярозы і дуба, што зрасліся між сабою) і гаспадарскія.

Народная назіральнасць, а нярэдка і проста фантазія, выдумка, не звязаныя з гістарычным вопытам, дазвалялі рабіць прадказанні будучыні ў самых розных абставінах. Прадказанні надвор’я абапіраліся на народныя веды, звязаныя з пэўнымі прыроднымі з’явамі, іх зменай, працягласцю. У многіх выпадках яны ўспрымаліся сялянамі як знак для выканання пэўных сельскагаспадарчых работ. Многія з назіранняў замацоўваліся ў гаворках у форме прыказак: “Як грыміць на лёд – будзе здрава на народ”, “Бяры сані, кідай калёсы, як ляцяць беланосы” (г. зн. гракі).

Не менш існавала прароцтваў і іншага плану. На многіх традыцыйных святах адной з абавязковых забаў была варажба. Дзяўчат найбольш хвалявала пытанне замужжа. Шмат спосабаў высветліць будучы лёс існавала на Палессі. Напрыклад, у круг, намаляваны на падлозе вугалем, з печы сыпалі зерне і кідалі пярсцёнак. Калі выпушчаныя куры, дзеўбучы, выкінуць пярсцёнак – гэта нібыта быў знак, што дзеўка пойдзе замуж. Сваю долю ў будучым стараліся пачуць у птушыных галасах. Набліжэнне смерці, лічылася, прадказвалі: спеў белаі курыцы, кукаванне зязюлі над хатаю.

Асаблівую цікавасць у народзе мела разгадка сноў. У свой час П.В. Шэйн, Е.Р. Раманаў і іншыя збіральнікі пры публікацыі народных тлумачэнняў сноў ужывалі тэматычную (не надта зручную) класіфікацыю. Машынскі ўсе прадказанні (75 пазіцый) размасціў паводле алфавітнага

парадку. Пры больш уважлівым разглядзе няцяжка пераканацца, што пераважная большасць тлумачэнняў адбываецца па аналогіі, згодна з пэўнымі асацыятыўнымі сувязямі: балота – хвароба; ручнік, намітка – дарога; гусі – сваты; што-небудзь чорнае (свіння, конь, цыганка, ягада) – нядобра. Сустрэкаюцца таксама прыклады адваротна-адпаведнага тлумачэння: слёзы – радасць, мёд – смерць і г.д.

Падрабязна разглядае Машынскі народныя вераванні, звязаныя з нябеснымі і паветранымі з’явамі, агнём і вадою, зямлёю, раслінамі. Нярэдка ў ходзе даследавання можна сустрэць фальклорныя творы самых розных жанраў, як, напрыклад, паданне пра паходжанне бярозы, праклёны: “Штоб ты павесіўся на сухой асіне”, “Няхай цябе трасца трасе, як асінавы ліст”. Нямала запісана вераванняў, звязаных з з жывёльным светам і з чалавекам. Смерць на вайне ўспрымалася як подзвіг, і таму загінуўшым абаронцам радзімай зямлі дараваліся ўсе грахі, меркавалася, што душы іх бязгрэшнымі ідуць на неба. Душы забітых перуном і кабет, памерлых ад родаў, таксама лічыліся шчаслівымі. Стварала вакол сябе чалавечая фантазія і казачны свет, напаўняючы ім усё навокал – забудовы, лясы, балоты, рэкі, азёры, палі – выдуманымі міфічнымі істотамі: дамавікамі, лесавікамі, русалкамі, вадзянымі духамі, злыднямі і г.д.

Асобны раздзел прысвечаны палескім звычаям і абрадам. Прымаючы традыцыйны іх падзел на сямейныя і каляндарныя, Машынскі пачынае разгляд першай групы з радзін. Паказана, як яшчэ да з’яўлення чалавека на свет дзейнічаюць у народзе цвёрдыя правілы, сутнасцю сваёй скіраваныя на захаванне здароўя і спакою будучага немаўляці і яго маці. Выпадковыя, на першы погляд, перасцярогі на самой справе былі далёка небезпадстаўнымі. Каб жанчына, якая носіць у сабе дзіця, пазбягала непатрэбных хваляванняў, перажыванняў, страху, ёй забаранялася глядзець на пажар, на нябожчыка (пад пагрозай, што на целе нованароджанага дзіцяці будуць радзімыя плямы), на некаторых жывёл. Вядома, што сярод слухных правілаў сустракаліся і забавоны, выкананне якіх не магло прынесці ніякае карысці або шкоды. Рытуальнымі дзеяннямі суправаджалася і само нараджэнне чалавека (у прыватнасці, пры цяжкіх родах), і асабліва святочнае застолле на хрэсьбінах. Апісваючы іх, Машынскі зазначае, што “абрадавых песень пад час хрэсьбін не бывае ніякіх, хоць, здаецца, у суседніх вёсках саяваюць нейкія песні”. У пасляхрысціянскіх звычаях даследчык вылучае “зліўкі” (купанне) і “ачышчэнне” (наведванне царквы), спыняецца на некаторых момантах першага года выхавання, а таксама на першым пастрыжэнні валасоў.

Найбольшую ўвагу сярод сямейных абрадаў Машынскі ўдзяліў вяселлю. Апісанні вясельных свят, змешчаныя ў кнізе, зроблены ў вёсках Дарашэвічы, Галубіца, Дзякавічы, дзе галоўным чынам праводзіліся палескія даследаванні Машынскага. Усе апісанні ўражваюць сваёй дэталёвай перадачай абрадавага моманту. Даследчык вельмі тонка адчувае структуру вялікага і складанага сямейнага свята, дакладна вызначае яго паасобныя этапы. Наколькі добрасумленна ім гэта прароблена, можна меркаваць хаця б

па той схеме, па якой распісаны вясельны “сцэнарый” вёскі Дарашэвічы: “Сваты і заручыны, печыва. Выезд па маладую і першая частка вяселля. Прыезд дружыны ў вёску маладой. Абарона варот. Маршалкі. Перазоў. Пасад. Уносіны каравая. Ачэпіны, пакрыццё. Звязіны. Падзел каравая. Расстанне дзяўчыны з домам бацькоў. Абмен хлябамі. Вясельны паход. Уваходзіны ў дом мужа. Урачыстасці ў доме маладога і другая частка вяселля. Пакладзіны. Прыезд крэўных маладухі. Агледзіны. Здымаюць завівала. Танцы. Перазоў. Дзяльба каравая ў маладога. Маладуха абыходзіць гаспадарку мужа. Частаванне абрадавай кашай. Ад’езд родных маладухі.” Нягледзячы на тэрытарыяльную блізкасць Дзякавічаў і Галубіцы з Дарашэвічамі, якая абумовіла агульныя рысы святкавання вяселля, у кожнай з вёсак апісанні ўсё ж маюць свае лакальныя адметнасці, што асабліва важна пры параўнанні, калі выяўляюцца разнастайныя абрадавыя моманты. Машынскі ўважліва паставіўся не толькі да перадачы дзеянняў, але і да народнай мовы, якая гучыць у час абраду, захоўваючы народную тэрміналогію ў азначэннях (напрыклад, “перапой”, “расплеціны”, “пакрыццё”, “перапросіны”), у песнях і ў трапных выразях.

Цыкл сямейных абрадаў завяршаецца запісам пахавальнага абраду з памінкамі, а таксама агульных памінальных урачыстасцяў – Задушак (Дзядоў) і Радаўніцы. Звяртаючыся да тэмы сялянскай жалобы, Машынскі дакладна перадае абстаноўку, якая панавала ў хаце пад час развітання з нябожчыкам і памінак, падрабязна інфармуе пра тэрміны правядзення агульных і прыватных памінальных дзён. Як і на іншых сямейных абрадах, на пахаваннях існавалі свае замацаваныя традыцыйныя правілы. Напрыклад, нягледзячы на абавязковы звычай галашэння над нябожчыкам, з надыходам ночы плакаць ля труны не дазвалялася. Нельга было працаваць у гэтыя дні. Зразумела, што сярод іншых разумных прадпісанняў і забарон сустракаліся і народжаныя прымхлівым светаўспрыманнем: праз нябожчыка ці праз выкапаную для труны яму не павінна была пераскочыць ніякая істота, каб памерлы не прыходзіў з таго свету. У залежнасці ад мясцовасці памінкі па нябожчыку спраўляліся ад 3 да 5 разоў. Дзяды адзначаліся 4 разы на год. Гаспадыні напярэдадні памінальнай вячэры не дазвалялася каштаваць прыгатаваных ёю страў. Калі за сталом у каго-небудзь вывальвалася з рук лыжка, нельга было яе падумаць, але, падняўшы, мусілі пакласці на тое месца кавалак хлеба. Пасля заканчэння вячэры ўсе на хвіліну зноў прысаджваліся дзеля таго, каб раіліся пчолы. Машынскі заўважае, што паступова звычай памінаць на могілках паступова саступае ўшанаванню, якое праводзіцца ў хатніх умовах.

Каляндарным святам і характару іх правядзення на Палессі прысвечаны наступныя старонкі манаграфіі К. Машынскага. Побач са святкаваннямі, агульнымі для ўсёй тэрыторыі Беларусі, можна часам сустрэць і рэгіянальныя асаблівасці. Разгляд гадавога кола аўтар пачынае з веснавых урачыстасцяў. Грамніцы – першае свята, якое стаяла на мяжы, дзе страчаліся зіма з вясною. Таму царкоўнаславянская назва “Сретенье” ператварылася ў народным вымаўленні ў “Стрэчанне”. Да гэтага дня рыхтавалі самаробныя свечкі для

асвячэння іх у царкве. Сярод свят веснавога цыкла аўтар называе Гуканне вясны, Вялікдзень, Юр'е (з караваем абыходзілі поле: “Гдзе каравай ходзіць, там жыта родзіць”). На Міколу кабеты збіралі зёлкі і купаліся ў іх. Летнія святы ўключалі ў сябе Русальную нядзелю, Купалле і праз пэўны час – ужо на мяжы з восенню – жніво, Спас, першую сяўбу азімых. Зімовы цыкл быў звязаны з абрадам калядавання.

Усе ўбачаныя на Палессі гульні і забавы падзяляюцца Машынскім на выпадковыя і штогадовыя, або, як казалі б мы сёння, на пазаабрадавыя і абрадавыя. У раздзеле, прысвечаным мастацтву, даследчык вылучае прыкладное мастацтва (на яго думку, яно мела досыць нізкі ўзровень), музыку (даў апісанне асобных музычных інструментаў – дудкі, трубы, бубна, скрыпкі, ліры) і відовтшчы.

Завяршэннем манаграфіі “Усходняе Палессе” стаў раздзел “Вусная літаратура”. Яго Машынскі пачаў з такога даволі рэдкага і абдзеленага ўвагаю збіральнікаў фальклорнага жанру, як перайманні галасоў прыроды. Сярод прыведзеных запісаў – імітацыя галасоў і інтанацый самых розных птушак: салаўя, жаваранка, дзеркача, перапёлкі, цецэрука, індыкоў, пеўня. Вось, да прыкладу, наколькі трапна і разам з тым дасціпна пераклаў паляшук на сваю мову салаўіны саеў: “Цы-ган, цы-ган, цы-ган, сала пёк, пёк, пёк, кап, кап, кап. Цюррр...” Уключыў Машынскі ў гэты раздзел і падборку прыказак і прымавак.

Але, бадай, адна з самых вялікіх каштоўнасцяў усёй працы “Усходняе Палессе” – змешчаныя ў ёй народныя песні агульнай колькасцю каля 250 твораў. Як вясельныя абрады і ўвесь папярэдні матэрыял, уласнаручна песні запісваліся Машынскім, у асноўным, у названых ужо трох вёсках – Дарашэвічы, Дзякавічы і Галубіца. Усяго некалькі пазаабрадавых песень збіральнік прадставіў як “песні, звязаныя з вераваннямі” і “песні набожныя (святыя)”. Асноўны фонд складаюць абрадавыя песні, на якія, відаць, і арыентаваўся ў першую чаргу Машынскі пад час экспедыцыі. Адзначыўшы раней адсутнасць у гэтых вёсках спецыяльных радзінных песень і не ўключыўшы (хоць яны і былі ў яго) запісаў галашэнняў, Машынскі абмежаваў сямейна-абрадавую лірыку выключна вясельнымі песнямі (85 тэкстаў), якія як нельга лепш дапаўняюць выдатна зробленыя этнаграфічныя апісанні палескіх вясельных абрадаў.

Каляндарна-абрадавыя песні (усяго 24 творы), як і самі абрады, пададзены пачынаючы з вясны, у храналагічнай паслядоўнасці: вяснянкі, песні пры першым выпасе, траецкія, купальскія, жніўныя. Кожная група прадстаўлена некалькімі творамі, але найбольшай колькасцю вызначаюцца шчадроўкі, шырока распаўсюджаныя на Палессі.

Услед за Э. Яленскай-Дмахоўскай, Ч. Пяткевічам і іншымі даследчыкамі К. Машынскі ўнёс значны ўклад у справу фальклорна-этнаграфічнага вывучэння Палесся. І якія б папрокі ў адсутнасці паўнаты не прад’яўлялі б мы сёння яго кнізе “Усходняе Палессе”, нельга забывацца, што сабраны яны на вельмі абмежаванай тэрыторыі ўсяго за паўтара месяца. Нават адкінуўшы тыя дапаможныя звесткі, якія прапанаваў яму Пяткевіч і

якія, несумненна, узбагацілі манаграфію яго малодшага таварыша, немагчыма не здзівіцца той вялікай колькасці высакаякасных матэрыялаў, якія паспеў запісаць сам К. Машынскі. Можна толькі ўяўляць, ведаючы наступныя манументальныя працы вучонага, якім грунтоўным, усеабдымным магло б стаць “Усходняе Палессе”, калі б гістарычныя абставіны так фатальна не спынілі яго працу, калі б замест няпоўных двух месяцаў атрымаліся паўнацэнныя, як гэта прадугледжвалася, два гады экспедыцыйных вандровак.

У адзін год з “Усходнім Палессем” у Кракаве выйшла і “Рэчыцкае Палессе” Чэслава Пяткевіча з цёплай прадмовай Машынскага. Ён увесь час апекаваў Пяткевіча, спачатку заахваціўшы яго на напісанне ўласнай працы, якая пры выдатнай памяці і выдатных ведах старога знаўцы Палесся абавязкова, на думку Машынскага, павінна была выйсці ў свет. Затым ён садзейнічаў пераезду ў 1923 г. Пяткевіча ў Варшаву, дзе дапамог уладкавацца ў аддзел этналогіі навуковага таварыства, у якім працаваў сам. Так узаемная прыязнасць двух аддадзеных агульнай справе краязнаўцаў працягвалася да самай смерці Ч. Пяткевіча. Калі на пачатку гэтага сяброўства старэйшы таварыш умела і, як бачым, беспамылкова нацэліў маладога энтузіяста на верны шлях у навуку і дапамог словам і справаю, то малодшы таварыш, набываючы на гэтым шляху моц аўтарытэту, ніколі не заставаўся ў даўгу, а ўсім, чым мог, садзейнічаў старому сябру, па сутнасці, прымусіўшы яго ператварыць грунтоўныя веды ў набытак айчыннай навукі. На агульнай навуковай дзялянцы абодвум даследчыкам не было цесна. Важней за ўсё для кожнага былі не асабістыя інтарэсы, не ўласнае славалюбства, а прэстыж навукі.

Пачынаючы з 1923 г. і заканчваючы 1928 г. К. Машынскі ўпершыню ў Польшчы і славянскім свеце распрацоўвае планавыя і сістэматычныя рэгіянальныя даследаванні па народнай матэрыяльнай культуры звыш чым у 100 вёсках, раскіданых па ўсёй тэрыторыі тагачаснай Польшчы. У наступныя гады ім праводзіліся даследаванні ў Балгарыі, Сербіі, Харватыі, Венгрыі, дзе ён таксама грунтоўна знаёміўся з мясцовымі краязнаўчымі музеямі. Гэтак назапашваўся матэрыял для новых задум даследчыка. І неўзабаве пасля з’яўлення ў друку “Усходняга Палесся” пачала выходзіць грандыёзная праца К. Машынскага “Народная культура славян” - т. 1, 1929, т. 2, 1934, т. 3, 1939 (перавыдадзена з выпраўленнямі і дапаўненнямі ў 1967-68 гг.). Ніколі да яго не існавала яшчэ такога маштабнага абагульнення, спробы, якая б увабрала ў сябе багацейшыя звесткі амаль з усяго славянскага рэгіёна. Праца налічвае звыш 2300 друкаваных старонак з замалёўкамі каля 2500 аб’ектаў, у большасці выкананых самім аўтарам, з картамі і нотнымі дадаткамі. Гэта было першае ў Еўропе сінтэтычнае абагульненне народнай культуры вялікай этнічнай групы.

Сярод іншых матэрыялаў нямала ўвагі ўдзяляецца і беларускаму (грунтоўная збіральніцкая і даследчая праца праводзілася на Беларусі, на Палессі, дзе захавалася адносна болей архаічных элементаў народнай культуры, чым у заходніх славян. Ужо ў 1-ым томе, прысвечаным

матэрыяльнай культуры, можна знайсці амаль 200 адзінак беларускай лексікі (этнаграфічныя тэрміны, назвы прадметаў хатняга ўжытку, адзення, сельскагаспадарчых прылад і іншых рамёстваў, дзеянняў; выклічнікі і г.д.). Шырока прадстаўлена і духоўная культура беларусаў. Акрамя ўласных запісаў і назіранняў Машынскі выкарыстаў звесткі па тых кутках Беларусі, дзе сам не мог пабываць, з прац Чачота, Рыпінскага, Тышкевіча, Шэйна, Раманава, Дабравольскага, Доўнар-Запольскага, Ляцкага, Косіч, Карскага, Федароўскага, Вярыгі, Вярэнькі, Яленскай-Дмахоўскай, Глогера, Радчанкі, Пяткевіча, Дземідовіча і інш. Фальклорная аснова прысутнічае ў многіх матэрыялах, сабраных у раздзеле “Веды”. Гэта бачыцца ў народнай метэаралогіі, калі па нябесных свяцілах ці па розных праявах зямной прыроды прадказвалася будучае надвор’е; і ў народнай медыцыне – пры спосабах лячэння не толькі травой, але і словам. Разгляд рэлігійнага жыцця народа быў бы немагчымы без цеснай сувязі з народнымі звычаямі, традыцыямі, што знаходзіла выяўленне ў прыкметах, прыказках. У значнай меры прадстаўлены і фотаздымкі Машынскага, а таксама яго і Ч. Пяткевіча замалёўкі, што рознабакова адлюстроўвалі быт беларусаў. На іх можна бачыць зафіксаваныя ў розных рэгіёнах рыбацкія снасці, бортніцкія прылады, бандарскія, ганчарныя вырабы, ткацкі станок, хаты, свіраны, вазы, чаўны і г.д. Сфатаграфаваны былі сяляне Дзісенскага і Свянцянскага паветаў.

У падрыхтоўцы раздзела, прысвечанага народнаму музычнаму мастацтву, значную дапамогу аказалі Машынскаму Г. Цітовіч і Т. Шэлягоўскі. Акрамя азнаямлення з карэктурай Цітовіч праверыў “з вялікай стараннасцю і адданасцю” (паводле слоў Машынскага) тэксты і нотныя дадаткі, распрацаваў музыказнаўчыя даследаванні з мэтай высветліць адрозненні паміж песнямі паасобных славянскіх народаў. Беларускія матэрыялы, якімі карыстаўся Цітовіч, запісваліся ім уласнаручна, а таксама чэрпаліся з прац Бадуэна дэ Куртэнэ, Чэрнага, Грыневіча, Гарэцкага і Ягорава і г.д. Сярод запісаў Г.І. Цітовіча, зробленых на Браслаўшчыне і Вілейшчыне, прыведзены ў тыме такія беларускія песні, як “Ды брат сяцёр запрасіў у госці”, “Салавейка, пташачка маленька”, “Запрагу я валы крутарогі”, “Цераз бор-бары”, “Дамоў, дамовачкі, маладыя жончкі”. Неаднаразова выкарыстоўваў Машынскі меркаванні маладога Цітовіча, падмацоўваючы сваё даследаванне яго назіраннямі, тэарэтычнымі вывадамі, выказваннямі. У раздзеле “Музычныя інструменты” Машынскі паведамляе пра ўнікальнасць некаторых з іх, што сустракаюцца ва ўсходнепалескім рэгіёне.

Пры разглядзе вуснай літаратуры Машынскі робіць некалькі парадаксальных і, відаць, не бясспрэчных вывадаў: найвышэйшага ўзроўню народная музыка дасягае там, дзе ніжэйшымі мастацкімі вартасцямі вызначаецца слова, і, наадварот, дзе народнае слова дасягае пэўных вышыняў, там узровень музыкі стаіць ніжэй. Менавіта гэтай апошняй асаблівасцю, на думку Машынскага, вызначаліся некаторыя славянскія рэгіёны, у прыватнасці Руская Поўнач, Балканы, паўночна-ўсходняя Беларусь. Падкрэсліў вучоны і ўздзеянне прыроды беларускага краю, яе

жывёльнага і расліннага свету на вусную паэзію. І ў якасці ілюстрацыі прывёў запісаную Г.І. Цітовічам восеньскую песню “У цёмным лесе мядзведзь гукае”. Закранаючы фальклорную паэтыку, разгледзеў зачыны, паўторы, алітэрацыі, параўнанні, сталыя эпітэты. У якасці прыкладу вобразнага паралелізму прывёў уласны запіс з Лунінецкага павета:

Ой, ходзіць каза па балоцечках,
Ой, Божа ж муй, Божа.
Ішча месечка, гдзе паляжаці.
- Я ж не баюся, ні стральцоў-братоў,
Толька баюся сірага воўка;
Учора прыб'яжаў, дзетанькі пабраў,
Цяпер прыб'яжыць самую возьме.
Ходзіць Параска па новух сенях,
Ой, Божа ж муй, Божа.
Ішча месечка, гдзе пасядзеці.
- Я ж не баюся ні сватоў-братоў,
Толька баюся маладога Хвядутка;
Учора прыязджаў, падаркі пабраў,
Цяпер прыедзе самую возьме.

“Сіметрыя пабудовы твораў... - значае Машынскі, - бывае да такой ступені дакладная, што пры чытанні некаторых доўгіх тэкстаў, блага запісаных ці таксама недакладна ўспомненых селянінам, які іх падаў, можна лёгка паказаць, які фрагмент аказаўся апушчаны”.

Прыцягвае ўвагу і параўнанне двух варыянтаў песні “Былі ў бацькі тры сыны”, запісаных Рыпінскім на Віцебшчыне і самім Машынскім амаль праз стагоддзе на Палессі.

Вялікае значэнне працы Казіміра Машынскага ў тым, што ў ёй упершыню беларуская культура і, у прыватнасці, фальклор апынуліся ў кантэксце агульнаславянскай культуры. Асэнсаванне малавядомага дагэтуль матэрыялу вывела вучонага на перадавыя рубяжы тагачаснай навукі.

Навуковыя інтарэсы Машынскага, характэрныя для гэтага часу, ахоплівалі самыя розныя рэгіёны, часам даволі далёкія ад Беларусі. Тым не менш ён апублікаваў некалькі артыкулаў на падставе беларускіх матэрыялаў у міжнародным часопісе “Lud słowiański”, які асвятляў пытанні дыялекталогіі і этнаграфіі. Дарэчы, часопіс К. Машынскі стварыў (разам з мовазнаўцам К. Нітшам) і сам рэдагаваў. Надрукаваны ў ім артыкул “Беларускі “спор” і “спарыш” мае больш лінгвістычны характар. Для яго напісання прыцягнуты фальклорна-этнаграфічныя матэрыялы са збораў Шэйна, Раманава, Федароўскага, уласныя запісы Машынскага і інш. Успамінае Беларусь Машынскі і ў адным са сваіх выступленняў у друку ў сувязі з выходам працы Адама Фішара “Люд польскі”. Машынскі не мог прайсці міма свядома ці некампетэнтна выказаных аўтарам недакладнасцяў, якія датычыліся краю, зведанага ім самім па паездках і экспедыцыях. Прынцыповае значэнне мае

рэпліка, кінутая ў адрас А. Фішара “Некалькі крытычных заўваг”: “На стар. 158 “Люду польскага” чытаем, - пісаў Машынскі, - што “русалка выступае хутчэй за ўсё на літоўскіх землях Польшчы”. Што тут разумець пад выразам “хутчэй за ўсё”? Ці што русалка вядома таксама ў Заходняй Польшчы, але радзей? Што далей разумець пад “заходнімі землямі Польшчы”? Напэўна – крэсы. У такім разе, аўтар можа мае на ўвазе беларускі і ўкраінскі народ, а можа палякаў, што жывуць сярод бела- ці маларусаў? Паглядзім на карту на стар. 13, т а м б е л а р у с а ў н я м а н і с л е д у (выдзелена Машынскім. – Ул.В.), а маларосы нібыта ёсць, нібыта няма. Дарэчы сказаць, цалкам падобную карту, на якой, аднак, амаль уся Беларусь залічана да “этнічнай” Літвы, абнародаваў літовец Габрыс. Выказаную пра яе некаторымі нашымі вучонымі досыць раздражнёную думку лічу за лепшае ў гэтай сувязі не паўтараць”. Няцяжка заўважыць, як у адной, здавалася б, някідкай дэталі затойвалася тэндэнцыйная шавіністычная пазіцыя ўсёй канцэпцыі кнігі, і Машынскі не мог прайсці паўз гэта міма.

Была ў Машынскага сярод іншых і яшчэ адна паездка на Палессе, але ў цэнтральную яго частку. Вынікам з’явіўся артыкул “Пра музычна-этнаграфічныя даследаванні на Палессі ў 1932 г.” У паездку Машынскі запрасіў вядомага знаўцу ўкраінскай народнай музыкі акадэміка Філарэта Калэсу. За час вандровак самім Машынскім было запісана 228 тэкстаў, а на фанограф (экспедыцыя па тым часе была добра ўзброена з тэхнічнага боку) – 81 мелодыя, сярод якіх аказалася 59 песень і 22 ўзоры інструментальнай музыкі, найгранай на жалейцы, дудцы, скрыпцы, гармоніку. “Галоўны цяжар працы... прыпаў... на праф. Калэсу, які з сапраўды надзвычайным запалам, веданнем, стараннасцю і цярдлівасцю на працягу адносна кароткага часу (у мясцовасці мы працавалі дзесьці 2 тыдні, дзень у дзень, з раніцы да позняга вечара, усяго з неабходнымі прыпынкамі для адпачынку) здолеў не толькі ўпоравень са мною запісваць тэксты, але, што яшчэ важней, старанна занатоўваць на слых значную колькасць мелодый”. Фалькларысты, спыніўшыся ў Хораставе (менавіта тут сышліся фалькларыстычныя сцежкі і адбылося першае знаёмства славурых вучоных і будучага народнага артыста СССР, будучага арганізатара і кіраўніка Дзяржаўнага народнага хору Беларусі Генадзя Іванавіча Цітовіча), наведалі таксама Пужычы, Чаланец, Беразняк, Лугі, Вітчына, Сянкевічы, Лунінец, у Столінскім павеце пабывалі ў вёсках Сахаў і Велямічы.

Магчыма, Машынскі быў першы ў беларускай фалькларыстыцы, хто вылучыў у народных спеваках і музыкантах разнастайнасць тыпаў. З усіх, хто яму сустрэўся, ён адзначыў некалькіх, накідаўшы партрэт кожнага. Захоплены спявак-аматар Ляўковіч: “...у веку 67 гадоў, са знакамітай памяццю музычнай і тэкстуальнай, спяваць любіў ён з дзяцінства і меў нават песні, якія, будучы хлопцам, спяваў, каб улагодзіць гнеў маткі”. Называе Машынскі сляпога скрыпача, 32-гадовага Міхалковіча з Беразнякоў: “...тыповага “скамароха”, п’яніцу-псіхапата, які трактаваў музыку павярхоўна, як крыніцу заробку... Рэпертуар складваўся, між іншым, з дзядоўскіх жартаўлівых песень, непрыстойных прыпевак, танцаў і г.д. самага

рознага паходжаньня”. Дзевятнаццацігадовая маладзіца Насця Церавяка: “...цягнула з сябе песню за песняй такім чынам, нібыта была не жывая, з уласцівымі ёй пачуццямі, памылкамі істота, а нейкі механізм; галоўнае толькі – перамена мелодыі пасля паўтарэння адной і той жа адрознівалі яе ад аўтамата. Маладзіца з Лунінца, 28-гадовая Марта Няўдах, спявала так, што “не толькі сялянкі, якія слухалі яе,.. але і мы нават не маглі адмовіць у пэўным лёгкім эстэтычным узрушэнні... Прызналася, што калі спявае адна сабе ў хаце, то пры некаторых песнях плача...”

Прыгадаў Машынскі і такі цяжкі для запісвання жанр, як жалобныя галашэнні, падкрэсліўшы непаўторнасць кожнага паасобнага твора. “Тут словы мусілі мы хапаць гарачымі, пішучы момантамі з найвялікшай магчымай хуткасцю, каб толькі паспець за плачкаю, таму што кожная першая прадукцыя дадзенага твора была адначасова і апошняю. Спробы паўтору гэтых *sui generis* (своеасаблівых, арыгінальных – Ул.В.) імправізацый... аказваліся, як звычайна ў падобных выпадках, у аснове ненадзейныя”. Заўважана, што пасля перапынку, спрабуючы паўтарыць імправізацыю, селянін, як правіла, губляў першапачатковы настрой, узрушанасць. Як паведаміла збіральнікам 29-гадовая Хвядосся Корж, галашэнне – “гэта не песня, што панімаеш яе, а гэта – як да душы даходзіць, то прыкладаеш гэтае слова”. Пазней, у працы “Народная культура славян” Машынскі надрукаваў адно галашэнне (праўда, у перакладзе на польскую мову), запісанае ў 1932 г. у в. Хорастава тагачаснага Лунінецкага павета.

У заключэнні Машынскі спыніўся на характэрных асаблівасцях народнага выканання песень, вылучыўшы наяўнасць устаўных гукаў і гукаспалучэнняў, удыхавых паўз, не ўзгодненых ні з рытмам мелодыі, ні з тэкстам; доўгатрывалых працягаў апошняга тону мелодыі. Ён звярнуў увагу і на своеасабліваць палескага двухгалоснага спеву. Ф. Калэса, адзначыўшы пэўную лакальную афарбоўку лунінецкіх і столінскіх песень, убачыў у іх выразны ўкраінскі характар. Машынскі ж лічыў неабходным параўнаць іх з беларускімі, мяркуючы, што ўся беларуская музыка не акажацца настолькі блізкай да ўкраінскай. Свае набыткі фалькларысты меліся пасля апрацоўкі і прадстаўлення Этнаграфічнай камісіі Польскай Акадэміі навук апублікаваць як першы ў этнаграфічнай літаратуры збор палескіх песень з нотамі. З матэрыяламі паездкі азнаёміў артыкул Ф. Калэсы “Народная музыка на Палессі” (1939). Выданне запісаў двух вялікіх вучоных са згаданай экспедыцыі было ажыццёўлена толькі праз шмат дзесяцігодзяў у кнізе “Музычны фальклор Палесся ў запісах Ф. Калэсы і К. Машынскага” (Кіеў, 1979 г.).

У часопісе “Lud słowiański” быў змешчаны яшчэ адзін артыкул К. Машынскага – “Сучасны стан мелаграфіі карэннай Беларусі і Палесся”, прысвечаны публікацыям беларускага народнага меласу, пачынаючы ад М. Чарноўскай і І. Шыдлоўскага і заканчваючы працамі беларускіх савецкіх музыкантаў. Машынскі падзяляў усю этнічную Беларусь на чатыры зоны: заходнюю, паўночную, усходнюю і сярэдне-заходнюю. У артыкуле адзначана недасканаласць многіх музычных запісаў, агульны лік якіх быў яшчэ даволі

сціплы – апублікавана на той час было дзесьці 750-900 мелодый. Адставанне вельмі кідалася ў вочы ў параўнанні з чэшскім і асабліва польскім музычным фальклорам, дзе запісы колькасна пераўзыходзілі ў 10 і болей разоў. У вельмі благім стане, паводле сведчання аўтара, знаходзілася паўднёвабеларускае, беларуска-ўкраінскае і паўночна-ўкраінскае Палессе. Асобныя рэгіёны або налічвалі адзінкавыя запісы, або зусім іх не мелі (як, напрыклад, Мазырскі павет). Машынскі выказаў меркаванне, што шмат беларускіх этнамузычных матэрыялаў можа захоўвацца таксама ў некаторых архіўных зборах. Да абодвух артыкулаў Машынскага дадавалася 5 нотных прыкладаў, запісаных Ф. Калэсам.

Методыка збору матэрыялу К. Машынскага прадугледжвала распрацаваныя вучоным апытальнікі. Дзякуючы ім у 1930 г. быў паспяхова праведзены збор матэрыялаў па духоўнай культуры для “Атласа народнай культуры Польшчы” ў яе тагачасных межах. Беларуская этнічная тэрыторыя была прадстаўлена Брэстчынай, Пружаншчынай, Гродзеншчынай, Віленшчынай, Браслаўшчынай, Глыбоччынай, Пастаўшчынай, Вілейшчынай, Ашмяншчынай, Лідчынай, Валожыншчынай, Слонімшчынай, Баранавіччынай, Ваўкавышчынай, Косаўшчынай, Луніначчынай і інш. Было абследавана звыш 100 вёсак. Гэта было першае ў Еўропе выданне геаграфічнага падыходу да этнаграфічных з’яў на абшарах усёй краіны. Перад 2-й сусветнай вайною выйшлі падрыхтаваныя разам з вучаніцай і асістэнтам Ядвігай Клімашэўскай 3 сшыткі “Атласа” (1934, -35, -36 гг.), якія ахоплівалі 36 карт па духоўнай культуры, у якіх фіксаваліся мясцовыя назвы каляндарных святаў, астранамічных аб’ектаў, пэўных раслін, міфалагічных істот і г.д. У якасці памочнікаў вучоны прыцягваў найбольш здольных і зацікаўленых студэнтаў вышэйшых навучальных устаноў Польшчы. Сярод беларусаў, якія адгукнуліся на прапанову Машынскага, былі віленскія навучэнцы А. Шукелойць і М. Пецюкевіч. Уменне Машынскага ствараць для сябе і сваіх супрацоўнікаў аптымальныя, рацыянальныя ўмовы працы дазволіла яму ўпэўнена адчуваць сябе ў акіяне безлічных матэрыялаў для даследаванняў. Пра метады яго збіральніцкай і даследчыцкай працы расказала Ядвіга Клімашэўская: “Мясцовыя матэрыялы ён альбо адразу занатоўваў у блакноце, аддаючы на кожнае пытанне асобную старонку, якую адразу пасля вяртання з даследаванняў, пасля надпісання даты, назвы вёскі і прозвішча інфарматара, а таксама лічбы, што азначае паводле дзесяцічнай сістэмы раздзел культуры, складваў у адпаведныя канверты, пазначаныя той самай лічбай, або запісваў у сшытках. Звесткі, занатаваныя ў сшытках, таксама перапісваў і таксама раскладаў па канвертах. Асобныя канверты былі адкладзены для Польшчы, асобныя для Беларусі, Палесся, Украіны Паўднёвай славяншчыны. Падобны падзел дастасаваў да матэрыялаў, выпісаных з літаратуры. Такім чынам, сартыраваныя матэрыялы ахопліваюць звыш 200 канвертаў, прысвечаных матэрыяльнай культуры, а таксама 150 – культуры духоўнай і грамадскай”.

У 1935 г. К. Машынскі быў запрошаны на пасаду кіраўніка кафедры этнаграфіі і этналогіі ў Віленскі ўніверсітэт Стафана Баторыя. З пачаткам 2-й

сусветнай вайны вучоны не спыніў навуковай дзейнасці, а ў надзвычай цяжкіх матэрыяльных умовах працягваў працаваць. Вымушаны распродаж у Вільні асабістай бібліятэкі не дазволіў Машынскаму скончыць “Народную культуру славян”. Гэты сумны эпізод яго жыцця, відаць, абумовіў на некаторы час адыход Машынскага як вучонага ад славянскіх праблем. Цяпер яго запаланіла ідэя стварэння агульнай гісторыі культуры чалавецтва. І ён ва ўмовах вайны глыбока вывучае навуковыя працы па прыродазнаўству, філасофіі, гісторыі, сацыялогіі, псіхалогіі, рыхтуючыся да напісання сваёй чарговай працы пра чалавека і яго культуру.

У маі 1945 г. Машынскі разам з жонкаю Барбараю вяртаецца ў у Ягелонскі універсітэт, дзе працягвае служэнне навуцы да апошніх дзён свайго жыцця. Памёр вучоны 30 сакавіка 1959 г. у Кракаве, а пахаваны на варшаўскім могілніку Брудна ў сямейным склепе.

Акідваючы зрокам усю дзейнасць выдатнага вучонага Казіміра Машынскага, няцяжка адчуць яго пастаянную, з самых маладых год, цягу да шырокамаштабных даследаванняў. Ад працы да працы Машынскі ўздываўся на новыя і новыя вышыні. Ад даследавання параўнальна невялікага этнічнага рэгіёна на Беларусі ён смела і паспяхова робіць наступны крок, абагульняючы матэрыял з усёй славянскай тэрыторыі. Затым спрабуе ахапіць позіракам усё чалавецтва у манаграфіі “Чалавек. Уступ да агульнай этнаграфіі і этналогіі” (Вроцлаў, 1958). І адначасова ён не толькі ўздываецца ў высі – ён капае ў гістарычныя глыбіні, сведчаннем чаго магла служыць ужо пасмяротна выдадзеная кніга “Пра спосабы даследавання матэрыяльнай культуры праславян” (Кракаў, 1962).

“Шырыня зацікаўленняў Машынскага ў спалучэнні з яго эрудыцыяй, надзвычайнай працавітасцю, крытычнасцю, сістэматычнасцю, а таксама з выключнай здольнасцю да сінтэзацыі забяспечыла яму выключнае месца ў сусветнай этнаграфіі”, - такі вынік дзейнасці вучонага, падведзены яго суайчыннікамі. Перад беларускім жа народазнаўствам заслугі Казіміра Машынскага ў тым, што яшчэ ў маладыя гады з поўнай адданасцю звярнуўся ён да непасрэднага вывучэння Палесся, да збору яго неацэнных матэрыяльных і духоўных скарбаў у той час, калі планамернае навуковае засваенне гэтага краю пакуль толькі пачыналася.

Уладзімір Васілевіч